

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ Й ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена актуальній проблемі застосування компетентнісного підходу до формування й оцінювання професійної готовності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Автор характеризує сутність та зміст професійної компетентності вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в житті суспільства, стосуються всіх сфер його діяльності й існування, зокрема освітньої сфери як основоположної компоненти формування світогляду особистості. Швидкий розвиток прогресу, зміни геополітичної карти світу, наукові винаходи та їх впровадження в життя вплинули на вимоги, що стоять перед освітніми системами останніх десятиліть. Досвід освітніх систем багатьох розвинених країн світу показує, що одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є *компетентнісний підхід* та створення механізмів його впровадження [5, с. 6].

Формулювання цілей статті. *Мета статті* – охарактеризувати компетентнісний підхід до формування й оцінювання професійної готовності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін.

У сучасних умовах підготовки фахівців у вищих начальних закладах формування знань не є головною метою (знання заради знань). Знання та уміння як одиниці освітнього результату необхідні, проте недостатні для того, щоб бути успішним у майбутній професійній діяльності. Ідея марності знань, вмінь та навичок, що не реалізуються у діяльності, знайшла своє відображення у компетентнісному підході, який протистоїть пасивності навчання, формалізму у трансляції готових знань. Суспільству необхідні фахівці, які не тільки володіють знаннями та уміннями, а й здібностями, що дозволяють їм адаптуватися до сучасних технологій, успішно переходити з одного виду діяльності до іншого, самостійно поповнювати знання та ефективно їх використовувати. Тому для майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін надзвичайно важливою сьогодні є не стільки енциклопедична грамотність, скільки здібність застосовувати знання та уміння для вирішення конкретних ситуацій і проблем, що виникають у реальній професійно-педагогічній діяльності, здібність творчо підійти до справи, готовність швидко приймати рішення у нестандартній ситуації та брати на себе відповідальність за прийняте рішення, готовність змінюватись та пристосовуватись до нових потреб, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, навчатись упродовж життя, іншими словами, *професійна компетентність*, у якій акумулюються сучасні вимоги до результату професійної освіти, а оцінкою якості навчання має бути ефективність діяльності фахівця. Ми поділяємо точку зору О.М. Пометун, яка визначає компетентнісний підхід як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості, результатом чого буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Дослідниця підкреслює, що компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості того, хто навчається (учня, студента) й може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем або студентом певного комплексу дій [6, с. 66].

Д.А. Іванов, К.Г. Мітрофанов, О.В. Соколов наголошують, що компетентнісний підхід вносить особистісний зміст у освітній процес та протистоїть «знанієвому» підходу, під яким розуміється «...розповсюджена практика трансляції готового знання, тобто

інформації». Вчені підкреслюють, що у компетентносному підході живе, особистісне знання протистоїть безсуб'єктному, відчуженому, що транлюється у вигляді інформації [2, с.8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен компетентності отримав широку трактовку у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Вагомий внесок у розробку проблем компетентності зробили Л.П. Алексєєва, В.І. Байденко, І.Д. Бех, Н.М. Бібік, Н.О. Грішанова, О.О. Деркач, Є.Ф. Зеєр, І.О. Зимняя, В.В. Краєвський, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, О.В. Овчарук, Л.О. Петровська, П.І. Підкасистий, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, Ю.Г. Татур, С.Е. Трубачева, Н.С. Шаблігіна, С.Є. Шишов, А.В. Хуторський, І.С. Якіманська та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив наявність досліджень професійної компетентності вчителів фізичного виховання (А.Г. Черноштан), вчителів-логопедів (Ю.В. Пінчук), правоохоронців (Ф.К. Думко), менеджерів (С.І. Обушак). Проте, незважаючи на численність досліджень з проблеми професійної компетентності учителя, й досі не існує єдиного підходу щодо сутності професійної компетентності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Як основні одиниці оновлення змісту вітчизняної професійної педагогічної освіти сьогодні розглядаються саме компетентності та компетенції. Спостерігаються спроби визначити ці поняття з урахуванням зарубіжного досвіду та необхідної адаптації до потреб та традицій України. Енциклопедія освіти зазначає, що компетенція – це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки, необхідна для його продуктивної якісної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенцій передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності [1, с. 409].

Поняття «компетенція» є інтегративним та містить такі аспекти: готовність до цілепокладання; готовність до оцінювання; готовність до дії; готовність до рефлексії. Компетенції дозволяють: вивчати (вміти вирішувати проблеми, самостійно навчатися, організовувати взаємозв'язок своїх знань та впорядковувати їх); шукати (отримувати та обробляти інформацію, консультуватися у експертів тощо); думати (здійснювати взаємозв'язок подій, критично сприймати дійсність, займати певну позицію у дискусії та формулювати свою думку, оцінювати); діяти (включатися у проект, нести відповідальність, вміти організовувати свою роботу); адаптуватися (вміти використовувати нові технології та комунікацію, знаходити нове рішення) [8]. Компетентність розглядається вченими як: сформованість єдиного комплексу знань, умінь, навичок, психологічних особливостей (якостей), професійної позиції та акмеологічних інваріантів; вдосконалення володіння інструментарієм та продуктивними технологіями реалізації функціональних обов'язків (О.О. Деркач, Л.С. Орбан); спосіб існування знань, умінь, освіченості, що сприяє особистісній самореалізації, внаслідок чого освіта стає високо вмотивованою, особистісно орієнтованою, що забезпечує максимальну реалізацію особистісного потенціалу (В.А. Болотов та В.В. Серіков); інтегральна характеристика, що розпадається на спектр певних компетенцій; нова якість, що набувається у результаті навчання та пов'язує міждисциплінарні знання та уміння з набором інтегральних характеристик якості підготовки, у першу чергу зі здібністю застосовувати отримані знання та уміння у майбутній професійній діяльності (В.О. Ісаєв, В.І. Воротілов); оціночна категорія, що характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності у системі суспільного розвитку праці; стійку здібність до діяльності з глибоким розумінням справи (Є.І. Огарьов); здібність (уміння) діяти на основі отриманих знань; досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань (В.А. Кальней, Г.І. Марасанов, Н.О. Рототаєва, С.Є. Шишов).

Таким чином, науковці поки не дають однозначного визначення понять «компетенція» та «компетентність», що часто підміняють одне одного та виступають як синоніми. Ми погоджуємося із відомими російськими вченими В.В. Краєвським та А.В.

Хуторським, які розрізняють терміни «компетенція» та «компетентність». Дослідники визначають компетенцію як коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід, а компетентність як володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та предмету діяльності; як поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про відповідну сферу й ефективно діяти в ній; як відповідність професійно-особистісних якостей вимогам до професійної діяльності в умовах конкретного навчального закладу [3]. Отже, можна зробити висновок, що компетенції – це цілі освітнього процесу, а компетентність – результат, особистісне набуття, якість або сукупність якостей. Відповідно, компетентність має інтегративну природу, є сукупністю знань, умінь, навичок та готовністю й здібністю до їх застосування.

Термін «професійна компетентність» з'явився наприкінці 1980-х років у наукових працях С.Г. Вершловського, Б.С. Гершунського, А.А. Деркача, Н.В. Кузьміної, І.Ф. Ісаєва, А.К. Маркової, В.О. Сластьоніна та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав відсутність єдиної точки зору у тлумаченні поняття «професійна компетентність учителя». Нами виділено досить широкий спектр трактувань зазначеного поняття, що обумовлено відмінностями у концептуальних підходах до визначення сутності професійної компетентності учителя: діяльнісного, обистісного, системного тощо. Професійна компетентність учителя науковцями розглядається як: комплекс знань, вмінь, навичок та способів виконання педагогічної діяльності; єдність теоретичної та практичної готовності до педагогічної діяльності; сукупність професійних наукових знань, мотивів діяльності, ціннісних орієнтацій, стиля спілкування, загальної культури; здатність педагога до розвитку творчого потенціалу; індивідуальна характеристика ступеня відповідності вимогам педагогічної професії; здатність та вміння виконувати певні трудові функції; психічний стан, який дозволяє діяти самостійно та відповідально.

Розглядаючи професійну компетентність майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін як наслідок оволодіння знаннями, в її змісті можна виділити наступні аспекти: *інтелектуальний* – пізнавальні здібності, що виражаються у готовності до засвоєння та використання знань та досвіду, адекватному ставленні до проблемних ситуацій, правильному висуванню цілей, задач діяльності; *практичний* – уміння і навички перетворювальної діяльності, володіння на високому рівні технікою та технологією праці; *ціннісно-орієнтаційний*, заснований на домінанті культурно-моральних цінностей. Іншими словами, професійна компетентність як особливий тип організації знань може бути визначена як загальний інтелектуальний розвиток особистості, сформованість базових компонентів її розумового досвіду, механізмів ефективного опрацювання інформації, індивідуальної вибірковості інтелектуальної діяльності, що дозволяє їй об'єктивно оцінювати вимоги оточуючої дійсності та максимально ефективно відповідати вирішенню професійних задач. Вона передбачає нестандартний підхід до вирішення проблем та стабільність результатів.

Професійна компетентність майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін виражається в оволодінні студентами певними способами діяльності, оскільки оволодіння будь-яким способом діяльності зумовлює набуття досвіду привласнення діяльності; відбувається інтеграція результатів освіти (знань, умінь, навичок); формується персональний рівень готовності; набувається уміння корегувати способи діяльності відповідно до зміни ситуації, що є сьогодні запитом суспільства.

Таким чином, професійна компетентність майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін включає інваріантні ознаки, що об'єднують знання, уміння, досвід, творчий потенціал та варіативні, що визначають специфіку професійної діяльності: інструментарій, прийоми та технології реалізації професійних обов'язків; мотиви і стилі взаємодії з людьми; способи вирішення професійно-педагогічних задач; ділові та особистісні якості, що відображають моральну позицію майбутнього фахівця. Обов'язковими елементами професійної компетентності є самостійність та відповідальність у виконанні професійних функцій.

Оскільки професійна компетентність майбутнього учителя суспільствознавчих дисциплін є складною структурою, що включає в себе низку взаємозалежних та взаємообумовлених компонентів, її необхідно розглядати з точки зору системного підходу. Ґрунтуючись на принципах системного підходу, ми розглядаємо професійну компетентність майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін як складну, цілісну, упорядковану, динамічну систему, що підпорядкована меті, завданням та принципам професійно-педагогічної підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін. Під професійною компетентністю майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін ми розуміємо інтегративну характеристику фахівця, який виявляє теоретичну та практичну готовність максимально ефективно здійснювати професійну діяльність.

Складовими професійної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін є: *спеціальна діяльнісна компетентність*, яка включає глибокі знання і широку ерудицію у галузі суспільствознавчих дисциплін, володіння професійною діяльністю на високому рівні, нестандартне мислення, володіння методикою вирішення творчих завдань у певній галузі, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток; *педагогічна компетентність*, яка включає знання педагогіки, психології, методик викладання суспільствознавчих дисциплін, володіння сучасними методами, формами, засобами і технологіями навчання, виховання і розвитку особистості учнів; *соціальна компетентність*, яка включає володіння спільною (груповою) діяльністю, співпрацею, прийомами педагогічного спілкування, соціальну відповідальність за результати своєї праці; *особистісна компетентність*, яка включає мотиви професійної діяльності, інтерес, педагогічну спрямованість, самостійність та відповідальність, володіння прийомами самореалізації, саморозвитку, самооцінки, засобами протистояння професійним деформаціям особистості, здатність до індивідуального самозбереження, готовність до професійного зростання, неохочість до професійного старіння, вміння раціонально організувати свою працю без перевантаження; *комунікативна компетентність*, яка включає розвинуте літературне усне і писемне мовлення, володіння сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами і прийомами міжособистісного спілкування, визначення особистісних особливостей та емоційного стану інших людей, вибір адекватних способів спілкування з ними і реалізація цих способів у процесі взаємодії з ними, розподіл і концентрація уваги, дія в публічній ситуації, привертання уваги до себе, встановлення психологічного контакту; *соціально-культурна компетентність*, яка включає сформований науковий світогляд, стійку систему духовних, культурних, моральних цінностей в їх загальнолюдському та національному розумінні; *етична компетентність*, яка включає вибір учителем свідомої етичної поведінки, гуманістичну спрямованість його педагогічної діяльності; *регулятивна компетентність*, яка включає цілепокладання, планування, мобілізацію та стійку активність при досягненні результатів, оцінку результатів діяльності, рефлексію.

Висновки. Отже, професійна компетентність вчителя суспільствознавчих дисциплін синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до педагога як особистості, по-друге, особливості його професійної діяльності, по-третє, конкретний прояв цих властивостей, вимог, особливостей у діяльності окремого вчителя [4]. Відповідно, поняття професійної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін є інтегративною характеристикою особистості самого педагога та характеристикою його готовності до професійної діяльності, критерієм сформованості якої виступають компетенції, що реалізуються у практичній професійній діяльності.

Література:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: Учебно-методическое пособие / Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 101 с.

3. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3- 10.
4. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні у 1917-1991 рр.: Монографія. – Луцьк: «Вежа», 1996. – 500 с.
5. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 6 - 12.
6. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

Статья посвящена актуальной проблеме применения компетентностного подхода при формировании и оценивании профессиональной готовности будущих учителей обществоведческих дисциплин. Автор характеризует сущность и содержание профессиональной компетентности учителя обществоведческих дисциплин.

The article is devoted to the issue of the day of competent method of approach to forming and evaluation of professional readiness future teachers of the social sciences disciplines. The author characterizes essence and matter of professional competence of social sciences disciplines teacher.

УДК 37.026.001

Осадча І. В.

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ „КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ”

У цій статті розглядаються й уточнюються поняття «особистості», «особистості вчителя» і «концепції особистості вчителя», проводиться аналіз концепцій особистості вчителя в площині історичного розвитку педагогічних ідей.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. Прогрес у всіх сферах життя, поява нових пріоритетів і спеціальностей наповнюють процес навчання та виховання інноваційним змістом. Незважаючи на велику кількість змін та нових вимог, ключовою дійовою особою навчально-виховного процесу залишається вчитель. Вчитель сьогодні, як зазначається в Концепції національного виховання, повинен бути професіоналом, здатним до багатоваріативності педагогічної дії та прогнозування можливих результатів, володіти прийомами аналізу і самоконтролю, уміти педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання, наслідки ринкових взаємовідносин, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної діяльності, щоб не дати ні політиці, ні ринку підвестися над педагогікою [2, с. 23]. З огляду на це, проблема особистості вчителя, його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального розвитку набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ступінь наукової розробки проблеми. Особистість педагога була і є предметом дослідження багатьох науковців, які намагалися проаналізувати різні аспекти особистості вчителя: професійно-особовий розвиток і саморозвиток (В.Андреев, А.Григор'єва, І.Лушников, Л.Мітіна, Л.Спірін); розвиток самосвідомості педагога (Б.Вульф, С.Годник, Б.Лихачов); формування творчої спрямованості й розвиток творчої індивідуальності вчителя (В.Загвязінський, В.Кан-Калік, Н.Мажар, В.Максимов, Л.Подимова, С.Поляков, В.Сластьонін); становлення вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності і його суб'єктної позиції (Г.Аксьонова,